

дослідження у означеному напрямі дадуть змогу висвітлення у фаховій періодиці джерелознавчого та фактологічного матеріалу із культурно-мистецького життя Чернігово-Сіверського регіону за доби Гетьманщини, збагачення змісту мистецької підготовки фахівців галузі новими цінними матеріалами і фактами та ознайомлення з ними широким кіл громадськості.

Посилання

1. Адрюг А.К. Художня культура Чернігова другої половини XVII – початку XVIII ст.: зб. наук. пр. // А.К. Адрюг; ред. О.Б. Коваленко. – Чернігів: Сіверянська думка, 1998. – С. 84–90.
2. Баранівська Л.І. Гетьмансько-старшинське середовище і культурно-музичне життя в Україні другої половини XVII–XVIII ст.: дис. ... канд. мистецтвознавства / Баранівська Л.І. – К., 2001. – 247 с.
3. Васюта О.П. Кобзарство та лірництво на Чернігівщині / О.П. Васюта. – Чернігів, 2001. – 64 с.
4. Васюта О.П. Музичне життя на Чернігівщині у XVIII–IX ст.: історико-культурологічне дослідження / О.П. Васюта; за ред. О.Б. Коваленка. – Чернігів: РВК «Десянська правда», 1997. – 212 с.
5. Герасимова-Персидська Н.О. Хоровий концерт на Україні в XVII–XVIII ст. / Н.О. Герасимова-Персидська; передм. Д.С. Лихачова. – К.: Музична Україна, 1978. – 180 с.
6. Гнидь Б.П. Історія вокального мистецтва / Борис Петрович Гнидь. – К.: НМАУ, 1997. – 320 с.
7. Горенко-Баранівська Л.І. Гетьмани та козацька старшина як культурно-освітні діячі другої половини XVII–XVIII ст. в Україні / Л.І. Горенко-Баранівська // Народна творчість та етнографія. – К.: Наук. думка, 2000. – № 2–3. – С. 16–23.
8. Грінченко М. Історія української музики / Микола Грінченко. – К.: Спілка, 1922. – 278 с.
9. Дорошенко Д. Коротенька історія Чернігівщини / Дмитро Дорошенко; вступна стаття О.Б. Коваленка. – Чернігів: Сіверянська думка, 2003. – 70 с.
10. Заїка В.В. Глухівська співацька школа в контексті боротьби за українську культуру у XVIII ст. / В. Заїка // Розвиток освіти і культури України в XVIII–XIX ст.: матеріали наук.-практичної конференції. – Глухів, 1999. – С. 60–61.
11. Звігальський Я., Іванов М. Професійна освіта на Україні. – Х., 1927. – 410 с.
12. Іванов В.Ф. Нове про Глухівську школу / В.Ф. Іванов // Музика. – 1988. – № 6. – С. 21–23.
13. Копержинський К. З історії театру на Чернігівщині (1750–1930) / Кость Копержинський // Чернігів і Північне Лівобережжя / за ред. М. Грушевського. – К.: Держвидав, 1928. – С. 402–430.
14. Масол Л.М. До питання про розвиток музичної культури та освіти / Л.М. Масол // Сіверянський літопис. – 1995. – № 1. – С. 28–34.
15. Масол Л.М. Музичне виховання у Чернігівському колегіумі та Чернігівській духовній семінарії / Л.М. Масол // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету. – Чернігів: Сіверянська думка, 2001. – С. 51–55.
16. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.
17. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, од. зб. 6718, арк. 8.
18. Шеффер Т.В. Музика в поміщицькій садибі / Т.В. Шеффер // Історія української музики: в 6 т. – Т. 1. Від найдавніших часів до середини XIX ст. / АН УРСР. Ін-т мист-ва, фолькл. та етногр. імені М.Т. Рильського; редкол.: М.М. Гордійчук (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1989. – 448 с.
19. Штелин Я.Я. Известия о музыке в России / Пер. Б.И. Загурского // Штелин Я. Музыка и балет в России

XVIII века. – Л.: Муз. издат., 1935. – С. 49–143.

Беличенко В. Состояние и развитие музыкального образования на Северщине в эпоху Гетманщины

В статье на основании архивных материалов и первоисточников в области культурного образования и искусства поднимается и раскрывается вопрос творческого расцвета музыкального потенциала одного из наиболее развитых регионов Украины в эпоху Гетманщины – Чернигово-Северщины. Определена роль гетманско-старшинской элиты и духовенства в поддержке развития музыкального образования в Чернигово-Северском крае. Освещена деятельность центров музыкально-педагогической мысли Северщины – Глуховской музыкальной школы и Черниговского коллегіума. Описано становление и развитие в крае музыкальных цехов, частных центров музыкального образования, деятельность высокопрофессиональных крепостных хоровых капелл и инструментальных оркестров.

Ключевые слова: музыкальное образование, гетманская эпоха, музыкально-педагогическая мысль, музыкальные цехи, хоровые капеллы, инструментальные оркестры.

Bilichenko V.P. Conditions and development of musical education in the region of Siverschyna during the Hetmanship

Based on archives and primary sources this article raises and exposes the question of musical potential of one of the most developed regions of Ukraine during the Hetmanship – the region of Chernihiv and Siverschyna. The role of hetman and senior representative elite as to the support of musical education in the region of Chernihiv and Siverschyna is especially stressed. The article also describes the creativity of main musical educational centers of Siverschyna – Hlukhiv musical school and Chernihiv collegium. Formation and development of musical corporations, private centers of musical education, creativity of estate highly-qualified serf choir chapels as well as instrumental orchestras are also depicted in the article.

Key words: musical education, Hetmanship, musical-educational thought, musical corporations, choir chapels, instrumental orchestras.

06.03.2015 р.

УДК 94(477):726:27-523.41 «16/17»

Ю.А. Мицик

І.Ю. Тарасенко

МАТЕРІАЛИ ФОНДУ 149 ЦДІА УКРАЇНИ У КИЄВІ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УСПЕНСЬКОГО (ПРЕБРАЖЕНСЬКОГО) ЖІНОЧОГО МОНАСТІРЯ У ГЛУХОВІ XVII–XVIII СТ.

У статті подається огляд матеріалів фонду 149 Центрального державного історичного архіву України у Києві, який містить документи Успенського (Преображенського) жіночого монастиря XVII–XVIII ст., визначаються найцінніші з джерел фонду, розкривається їх значення не тільки з історії монастиря, але й Глухова та Глухівщини XVII–XVIII ст.

Ключові слова: Глухів, архів, джерела, жіночий монастир.

Фонд 149 (Глухівський Успенський жіночий монастир) є одним з невеликих фондів ЦДІА України у Києві (далі – ЦДІАУК). У ньому міститься

19 справ за 1663–1771 рр., а фактично 16, бо три справи (універсали гетьманів Івана Брюховецького та Дем'яна Многогрішного) вибули в інший фонд. В принципі це невелика прикрийсть, оскільки ці універсали були опубліковані за оригіналами І.Л. Бутичем [1]. З цього видання варто й розпочинати розповідь про початки монастиря. Слід відзначити, що коротенький нарис історії обителі на 1 стор. дав свого часу О.М. Лазаревський [2], ґрунтуючись саме на гетьманських універсалах. Отже, 21.09.1663 р. Брюховецький взяв під оборону військового товариша Ніжинського полку, глухівського жителя Марка Кимбаровича, а 13.01.1666 р. він же підтвердив його права село Березу (нині село, що в 10 км від Глухова). Як вище говорилося, ці два універсали вибули в інший фонд. Цей же гетьман ще 01.08.1665 р. за «вірні и щиріе услуги» Кимбаровича надав йому дві мірки у побудованому ним же млині на р. Березі і той таким чином був звільнений від обов'язкових млинових податків на користь Війська Запорізького. Однак у 1668 р. під час повстання Брюховецького проти Московської держави Кимбарович загинув. Тоді його удова Агафія «Евхимовна» (Юхимівна) отримала 09.03.1669 р. універсал від нового гетьмана, який було видано у Глухові. Ним підтверджувалися її права на с. Березу, млин, ставки, сіножаті тощо (цей універсал, як вище говорилося, був переданий в інший фонд). Смерть чоловіка стала для Агафії переломним моментом у житті. Вона постриглася в черниці, вирішила заснувати на своїх землях жіночій монастир Преображення Господнього і добилася дозволу на це від чернігівського архієпископа Лазаря Барановича, який призначив її ігуменею монастиря. Цікаво, що в цьому універсалі від 23(13).01.1671 р. вона вперше названа Афанасією (поза сумнівом таким стало її чернече ім'я [3]). Але справа чомусь затяглась, і вже гетьман Іван Самойлович універсалом від 28(18).11.1677 р. по суті повторив універсал Многогрішного і закріпив за цим монастирем с. Березу з «приналежностями», серед яких бачимо і хутір на р. Гремячці (притока р. Стечної, що є лівою притокою р. Судості). Але чомусь монастир було перейменовано, і тут він названий на честь Успіння Пресвятої Богородиці. 22(12).02.1688 р. гетьман Іван Мазепа підтвердив права монастиря на с. Березу, але його ігуменею названа Магдалина Марія, тобто мати І. Мазепа [4]. Далі йдуть два універсали, які були зовсім невідомі О.М. Лазаревському. Це універсал від 04.05.1720 р., який І. Скоропадський дав ігумені Мелетії (Сосірзі). Вона скаржилась, що на церковні свята, особливо на Успіння, в Березу прибувають люди з навколишніх сіл і за прикладом місцевих козаків торгують горілкою «не тилко кухвою, носаткою, відерком, але й квартою» без жодного належного податку монастиреві, через що чиниться велика шкода, тим більше що монастир буде велику кам'яну церкву Успіння. Гетьман вимагав заборонити

таку практику і підкреслював необхідність сплачувати монастиреві належний податок (№ 9; див. додаток)*. Другий і останній за хронологією універсал був виданий гетьманом Данилом Апостолом 15.09.1730 р. (з Глухова) і скерований до ніжинських полковника та сотника. Він був виданий у відповідь на прохання ігумені Марії Магдалини, яка представила гетьманські універсали і грамоту Петра I від 03.07.1709 р. на монастирські землі, а також купчу на половину млина у верхів'ях р. Есмань від жительки Есмані Меланії Кирилихи та її синів Данила й Петра, і просила, щоб козаки с. Берези не брали у свої підсудки монастирських підданих, на що гетьман дав згоду (№ 11). Сама купча Меланії Кирилихи від 06.03.1730 р. свідчить, що цю половину (інша вже належала монастирю) вона продала за 80 рублів. Цей документ був підписаний глухівським сотником Федором Омеляновичем, отаманом Стефаном Уманцем, бурмістром Яковом Павловичем і писарем глухівської ратуші Костянтином Яновським (№ 12). За О.М. Лазаревським ця «Кирилиха» – удова Кирила Грушинського, яка у 1699 р. була вже черницею Успенського, а потім Гамаліївського монастирів.

Глухівський міщанин Марко Самойлович Гончар 26.05.1674 р. продав свій «пляц» у Глухові глухівському ж міщанину Івану Цибульському, і який також, очевидно, перейшов потім у власність монастиря. Цей «пляц» межував із володіннями Мартина Крамара та Матвія Шедури (?). Під цією купчею підписалися отаман Сава Яковлевич (це ім'я вперше з'являється у джерелах), вїт Омелян Якимович та бурмістри Дем'ян і Федір (№ 6). 22.08.1678 р. перед глухівською міською верхівкою (отаманом Симеоном Тарасовичем, вїтом Костянтином Феодосійовичем, бурмістрами Яковом Борисевичем та Пархомом Ігнатієвичом) стала Агафія Кузьмиха, жителька Глухова, щоб засвідчити продаж частини млина, яка належала її покійному сину на р. Шостці, та займища на старій греблі Омелянові Феодосієвичу Крамару «гражданинови глуховському» (№ 6). Вірогідно, що ця частина млина потім перейшла до монастиря, який зберігав документи на свої маєтності та їх попередніх власників на випадок можливих судових розглядів. У документі від 21.08.1681 р. міститься міновий запис між монастирем (уже Преображенським) в особі його ігумені Анастасії Михайлівни Бобирчанки (тітки гетьмана Мазепа) та жителем с. Берези Андрієм Бахмацьким, підданим монастиря, щодо сіножаті, яку монастир вимінював у Андрія за 20 возів сіна. Згадуються тут шляхи Орлувський та Княжицький (№ 7). У 1721 р. ієромонах Макарій з Новгорода-Сіверського подарував двір своїх покійних батьків Симеона і Параскевії (з городом) у селі Есмані Успенському монастиреві «на поминовение» їхніх душ (№ 10). 1747 роком датований декрет глухівського сотенного

правління щодо двору у с. Береза Тишка Грішного – підданого монастиря (№ 13), 1763 р. – постанова глухівської комісії щодо відведення місця для монастирської лавки після пожежі 1748 р. Це місце знайшли у соляному ряду (№ 14). Відносно великі за обсягом (до 10 аркушів) виписи з протоколів цього ж правління щодо прав монастиря на землю 1765 р. (№ 15) та декрет підкоморського суду щодо спірної справи на володіння сінокосом та гаєм над р. Шосткою між козаками Мартином і Петром Турами та монастирем 1766 р. (№ 16). Завершують матеріали фонду три справи 1768–1771 рр.: декрет підкоморського суду щодо конфлікту між монастирем і козаком Шепелем за сіножать біля х. Рогізної (№ 17); випис із рішення глухівського земського суду щодо конфлікту монастиря з бунчуковим товаришем Дем'яном Туранським за гай біля того ж хутора (№ 18); квит про сплату Д. Туранським монастиреві 1050 руб. (№ 19).

На жаль, цими документами вичерпується фонд № 149. Однак крім них є ще документи інших фондів ЦДІАУК. Особливо це стосується величезного фонду 51 (Генеральна військова канцелярія). Так, у справі № 4227 (оп. 3) міститься скарга козаків Глухівської сотні жителів с. Берези на ігумену Успенського монастиря Марію-Магдалину (1732 р.); у справі № 12447 (оп. 3) йдеться про виділення у 1754 р. на клопотання ігумені Єлизавети грошей (300 руб.) для реставрації храмів Успенського монастиря, який у 1748 р. постраждав від пожежі. Очевидно ця справа затяглася, бо у 1754–1756 рр. знову розглядалося це питання (оп. 3, № 12447). У 1749 р. черниця Олена Заруцька хотіла отримати від свого зятя (Марка Петрункевича) речі своєї покійної дочки (оп. 3, № 9808), а у 1753 р. вона ж скаржилася про порушення сином Семеном її заповіту (оп. 3, № 11572). 1750 роком датована чолобитна священника Успенського монастиря Костянтина Петрова про виділення йому землі для двору, оскільки його землю в Глухові було вилучено при переплануванні міста (оп. 3, № 10524). Поза сумнівом ґрунтовне опрацювання цього фонду принесе нові дані з історії Успенського (Преображенського) монастиря XVII–XVIII ст.

Додаток № 1

«Его црского пресвітлого влчства Войск Запорожских обоих сторон Дніпра гетман Иоанн Скоропадский.

Ознаймуем сим ншим універсалом всім, кому о том відати надлежатимет, особливе пну сотникові глуховському з урядом тутешнім, також пном державцом духовним и свіцким в уезді Глуховском около села Берези свої маєтності імїючим, иж пречестная гспжа Мелетия, игуменія Свто-Успенского мнстира дівочого, супліковала до нас, прекладаючи жалобу, что многие з околичних

сел люде, приезджаючи в село Березу, маєтност мнстирскую, во время торгов и зборов, там одправуючихся, барзій под час успенского праздника, а засмотруючихся на козаков березовских, не тилко кухвою, носаткою, відерком, але и квартами по господах горілку в том селі шинкуючих, продают и свою горілку без жадного належитого мнстиреві од шинкованя датку. В чом она, гспжа игуменія, немалую обители свтой узнаючи кривду, просила ншого на тоє разсмотрения и респекту. Теди мы, гетман, тоє гспжи игуменії, яко державци того села, прошение узнавши быти слушное, респектуючи зас, же тая обител дівичая для справи великой своей церкви каменной Успения Пресвтой Бци нині требует вспоможеня як од козаков березовских, так и од приезджающих в Березу з сел околичних людей, горілку там шинкуючих, тепер и в далшие часи позволяем сим ншим з канцелярії войсковой виданным універсалом помянутой гспжи игуменії належных од шинков отримати даток, а противящимся сему указу ншому возбранити шинковой, албо за неотдане належитости оних грабит. Зачим аби ніхто з пнов державцов духовних и свіцких, також з уряду здешнего глуховского, відаючи о таковой волі ншой, не ваджилься ей, гспжи игуменії, или определенному на тоє з обители приставнику в обыраню датку горілчаного чинити трудности и препятія, пилно міти хочем и рейментарско приказуем под утраченем маєтности.

Дан в Глухові августа 8 д. року 1720.

Звишменованный гетман рукою власною».

(ЦДІАУК, ф. 149, оп. 1, № 9. Оригінал, завірений особистим підписом І. Скоропадського і печаткою).

Додаток № 2

1730, вересня 26(15).- Глухів. - Універсал гетьмана Данила Апостола

«Ея императорского величества Войска Запорожского обоіх сторон Дніпра гетман Даниіл Апостол.

Ознаймуем си нашим універсалом пну полковникові ніжинскому, п. п. старшині полковой, а особливе пну сотникові глуховському з урадом и кому відати надлежатимет, иж всчестная в Бгу гспжа Мария Магдалена, игуменія, з сестрами монастира дівичого глуховского, презентовала нам при суппліці своей премоцнійшую блженние и вічностойниія памяти его императорского величества Петра первого, самодержца всероссийского, грамоту в року 1709 в юлі мсці 3 числі жалованную, и універсали антecessоров наших, гетманов Бруховецкого и Мазепи на свободное тому их монастирев владініе села Берези, в сотні Глуховской найдуючуся, с мелницами, с поселенными людми и со всіми к тому селу принадлежащими угодиі, на которое село с мелницами и с угодиями к оному селу принадлежащими, а особливе на млин от Меланії Кирилихи, жителки и мелнички яманской, з снами

єї Данилом и Петром, Кириловими дітми, в селі Ясмані в вершині річки Ясмані ж з рибними ловлями купленних, просила нашей гетманской конфирмації и дабы подданных посполитых жителей села Берези тамошние козаки в підсусідки к себе не принимали, оборонного універсалу. Мы прето, гетман, иміючи власт по силі високомонаршой ея императорского величества грамоти всякие воинские и гражданские в Малой Росії устроивати порядки по означенним кріпостям, велели сей наш всечестной гспжи Марії Магдалені глуховского дівичого монастира игуменії, з сестрами видати універсал, который яко означенное село Березу, в сотні Глуховской найдуючоеся с мелницами, с поселенными людми, и со всіми к нему принадлежащими угодиї по силі висшенаміненной жалованной монаршой грамоти и універсалов антецессоров наших, також висшеозначенний млин, стоячий в вершині на річці Ясмані, посеред села Ясмань ж, о двох колах мучних, з которых одно их монастирское было, а другое от Меланії Кирилихи, жителки и мелнички ясманской, купленное подлуг купчої, у них иміючоїся, в спокойное тому ж монастиреві и безпрепятственное владіние, ствержаем так, абы пн. полковник ніжинський, пирве старшина полковая и особливе пн. сотник глуховский з урадом и ниhto в том владінії означенного села Берези с мелницами, с поселенными людми, и со всіми к нему принадлежащими угодиї и млина ясманского жадного и наименшого оному дівичому глуховскому монастиру не чинили трудности и препятія, а войт с посполитими того села, кромі козаков, которие при своих волностях заховани, был повинен ненарушне всякое бы и оному ж монастиру отдавали подданическое повинование и послушание без противности, а тие бы козаки подданных их монастирских себї в подсусідки не принимали и их от послушенства монастирского не охороняли, міти хочем и рейментарско приказуем.

Дан в Глухові сентеврия 15 д. року 1730.

Звишменованей гетман рукою власною».

(ЦДІАУК, ф. 149, оп. 1, № 11. Оригінал, завіреним особистим підписом І. Скоропадського і печаткою).

Посилання

1. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.–Львів, 2004. –1086 с.
2. Лазаревский О.М. Описание старой Малороссии. – СПб., 1893. – Т. 2 (Нежинский полк). – 450 с.
3. Там же. – С. 199, 234, 232; 330, 389.
- 4) Універсали Івана Мазепи. – К.–Львів, 2006. – 798 с. Д. I № 55; К.–Львів, 2002. – 757 с. – № 67.

*) Тут і в подальшому вказуємо тільки номер справи фонду 149.

Мыцык Ю.А., Тарасенко И.Ю. Материалы фонда 149 ЦГИА в Киеве как источник по истории Успенского (Преображенского) женского монастыря в Глухове XVII–XVIII ст.

В статье подается обзор материалов фонда 149 Центрального государственного исторического архива Украины

в Киеве, который содержит документы Успенского (Преображенского) женского монастыря XVII–XVIII ст., выделяются наиболее ценные источники фонда, раскрывается их значение не только для истории монастыря, но и Глухова и Глуховщины XVII–XVIII ст.

Ключевые слова: Глухов, архив, источники, универсал, женский монастырь

Mytsyk Yu.A., Tarasenko I.Yu. Materials of Fund 149 Central State Historical Archives in Kiev as a source for the history of the Dormition (Transfiguration) nunnery in Hlukhiv XVII–XVIII art.

This article provides an overview of materials fund 149 Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev, which contains documents Assumption (Transfiguration) convent of XVII–XVIII centuries, determined the most valuable sources of fund, revealed their importance not only of the history of the monastery, but Hlukhiv and Hlukhivschina in the seventeenth and eighteenth centuries

Key words: Hlukhiv, archive, sources, convent, nunnery.

06.03.2015 p.

УДК 94(477):929.6

Є.І. Малик

ГЕРБ ПУТИВЛЬСЬКОГО ЛАНДМІЛІЦІЙНОГО ПОЛКУ

У статті розглядається історія створення герба Путивльського ландміліційного полку, а також його використання на полкових прапорах та предметах військової амуніції.

Ключові слова: Путивльський ландміліційний полк, земельна символіка, гербовник, Українська ландміліція.

Історія Путивльського ландміліційного полку належить до однієї з малодосліджених і нині майже забутих сторінок історичної минувшини Путивльського краю. Довгий час про цю військову частину було відомо зовсім мало і лише останнім часом з'явилися публікації, які певною мірою висвітлюють це питання (П.В. Пономаренко [3], В.В. Пенской [13]). Проте, дотепер залишається ще чимало прогалин та білих плям. Автор статті дослідив історію створення полкового герба, який тісно пов'язаний з виникненням путивльської геральдики.

Напочатку XVIII ст. почала проводитись військова реформа, яка призвела не тільки до реорганізації російської армії, але і до появи на ротних прапорах земельної символіки – гербів міст та провінцій. З 1709 р. найбільш значні російські полки, які раніше називались за прізвищами полковників, отримують назви, утворені від міст, в яких вони формувались або дислокувались. У 1724 р. Військовій колегії було наказано всі полки царської армії перейменувати, а на полкових прапорах помістити територіальні емблеми [1, IX].

Шістнадцятого лютого 1727 р. царський наказ